

ЛИТЕРАТУРА:

1. Баттельхейм Б. Пустая крепость. Детский аутизм и рождение Я / Пер. с англ. – М.: Академический проект: Традиция, 2004. – 784 с.
2. Баенская Е.Р. Нарушения аффективного развития ребенка при формировании синдрома раннего детского аутизма / Е.Р. Баенская // Дефектология. – 2008. – № 4. – 11-20 с.
3. Башина В.М. О синдроме раннего детского аутизма Каннера / В.М. Башина // Журн. невропатол. и психиатр. – 1974. – Т. 74, вып. 10. – 1538-1542 с.
4. Фрумкина Р.М. Детский аутизм, или странность разума / Р.М. Фрумкина, Т.Е. Браудо // Человек. – 2002. – Т. № 1. – 127-132 с.
5. Захаров А.И. Дневные и ночные страхи у детей / А.И. Захаров. – СПб.: «Издательство СОЮЗ», 2000. – 448 с. – Серия «Психология ребенка».
6. Исаев Д.Н. Аутистические синдромы у детей и подростков: механизмы расстройств поведения / Д.Н. Исаев, В.Е. Каган // Аномальное развитие ребенка (психология), хрест., 2 т. – М.: ЧеРо: Высш. Шк., издат. МГУ, 2002. – 466-473 с.
7. Leo Kanner; Title: Autistic disturbances of affective contact. Journal: Nervous Child; Year: 1943; Volume: 2; – 217-250 pp.
8. Koegel LK, Camarata SM, Valdez-Menchaca M, Koegel RL. Setting generalization of question-asking by children with autism. American Journal on Mental Retardation. 1998;102: 346-357 pp.
9. Asperger H; tr. and annot. FrithU. 'Autistic psychopathy' in childhood // Autism and Asperger syndrome / FrithU.– Cambridge University Press, 1991. – 37-92 pp.
10. People with autism // www.autismspeaks.org.
11. Autism treatment for children // http://www.qsti.org/.
12. Блейлер Э. Аффективность, внушение, паранойя / Э. Блейлер. – М.: ВINITI, 2001. – 208 с.
13. Мастюкова Е.М. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.М. Мастюкова, А.Г. Москвина / Под ред. В.И. Селиверстова. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 408 с.
14. Wing L (1981). «Asperger's syndrome: a clinical account». PsycholMed 11 (1): 115-29 pp.
15. Bleuler E. (1912). «Das autistische Denken». Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen (Deuticke) 4: 1-39 pp.

УДК 159.9

**ПРОГРАМА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ
З РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ ПІДЛІТКІВ-СИРІТ В УМОВАХ
ДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДІВ ОПІКИ**

Парасей-Гочер А.О., аспірант
відділу педагогічної психології і психології праці
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
Національної академії педагогічних наук України

У статті представлений зміст психолого-педагогічного тренінгу «До нових берегів» як засобу духовного розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, підліткового віку, який охоплює компоненти змістовних категорій духовності краси, добра та істини.

Ключові слова: духовний розвиток, психолого-педагогічний тренінг, підлітки – вихованці інтернатних закладів опіки.

В статье представлено содержание психолого-педагогического тренинга «К новым берегам» как способа духовного развития детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, подросткового возраста, который охватывает компоненты содержательных категорий духовности – красоты, добра и истины.

Ключевые слова: духовное развитие, психолого-педагогический тренинг, подростки – воспитанники интернатных учреждений.

Parasiei-Hocher A.O. THE PROGRAM OF PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL TRAINING FOR DEVELOPMENT OF SPIRITUALITY ADOLESCENTS – BOARDING SCHOOL STUDENTS

The article presents the content of the psycho-pedagogical training “To the new shores” as a means of spiritual development of orphans, deprived of parental care adolescence, which covers the components of meaningful categories of the spirituality of beauty, goodness and truth.

Key words: spiritual development, psychological and pedagogical training, adolescents - boarding school students.

Постановка проблеми. Процес онтогенетичного розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відбувається в державних закладах опіки (притулок, будинок дитини загального типу або загальноосвітня школа-інтер-

нат) – місця проживання та виховання, куди влаштовуються діти від народження до 18 років з різних соціальних, психологічних обставин, охоплює значну частину їхнього життя. Численні дослідження науковців в області психології, педагогіки, логопедії та дефектології свідчать, що позбавлення батьківського піклування в ранньому дитинстві призводить до батьківської депривації, порушення прихильності, що є результатом нестійкої емоційної сфери, високим рівнем тривожності, ускладнює процес розвитку пізнавальної сфери та комунікативної адаптації.

Беручи до уваги той факт, що кількість наукових психолого-педагогічних досліджень з формування та розвитку соціально адаптованих, творчих, духовно спрямованих дітей та підлітків безперервно зростає, тому необхідність розробки програми духовного розвитку у виховній системі державних інтернатних закладів опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, є надзвичайно актуальною. Отже, з урахуванням психологічних особливостей підлітків-сиріт та вирішення проблеми формування духовних ідеалів, цінностей та смислів нами розроблена програма психолого-педагогічного тренінгу.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми дослідження соціального сирітства присвячені роботи В.С. Мухіної, А.М. Прихожан, Н.Н. Толстих та ін. Психолого-педагогічні умови та міжособистісні стосунки вихованців закладів розглядаються в роботах І.В. Дубровіної, М.І. Лісіної, Л.М. Шипіциної, Т.І. Шульги та ін. Порушення прихильності та батьківська депривація описані в роботах зарубіжних науковців Дж. Боулбі, Й. Лайнгеймер, З. Матейчек та ін. У наукових дослідженнях Л.І. Божович, М.Ю. Кондрат'єва, В.С. Мухіної, Ю.М. Орлова, А.М. Прихожан, Н.Н. Толстих, Д.І. Фельдштейна визначаються психологічні особливості підлітків-сиріт, які мешкають в умовах інтернатних закладів.

Психолого-педагогічний тренінг як засіб та метод соціального та психологічного навчання останнім часом займає провідне місце в затребуваних видах психологічної практики.

Як засіб групового корекційного навчання з психічного та соціального розвитку психолого-педагогічний тренінг знайшов своє відображення в роботах Г.О. Ковальова, А.П. Ситникова, Л.А. Петровської та ін.

У сучасних дослідженнях з розвитку духовності та духовних цінностей психолого-педагогічний тренінг має широке застосування (І.С. Булах, О.І. Климишин, Е.О. Помиткін, О.В. Шкіренко та ін.).

Метою статті є висвітлення змісту психолого-педагогічного тренінгу як засобу формування ціннісно-смиислового, пізнавального, емоційно-естетичного та комунікативно-поведінкового компонентів процесу духовного розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, підліткового віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічними особливостями духовного розвитку підлітків-сиріт в умовах проживання та навчання на базі державних закладів опіки вважаємо збагачення духовними ознаками особистості підлітка, репрезентованих у ціннісно-смисловій, пізнавальній, емоційно-естетичній та комунікативно-поведінковій сферах посередництвом психолого-педагогічного тренінгу, оскільки провідною діяльністю в підлітковому віці є спілкування, формування світогляду, системи цінностей, ідеалів та переконань (Л.І. Божович, Л.С. Виготський, І.С. Кон, А.В. Мудрик, М.В. Савчин) [5; 6].

Варто зазначити, що існує велика кількість різноманітних видів психологічних тренінгів. Та їх різноманітність відрізняється, здебільшого, поставленою метою (К. Рудестам).

Зокрема, І.В. Вачков об'єднує такі загальні завдання:

- дослідження психологічних проблем учасників групи і надання допомоги в їх вирішенні;

- поліпшення суб'єктивного самопочуття і зміцнення психічного здоров'я;

- вивчення психологічних закономірностей, механізмів і ефективних способів міжособистісної взаємодії для створення основи більш ефективного і гармонійного спілкування з людьми;

- розвиток самосвідомості і самодослідження учасників для корекції або попередження емоційних порушень на основі внутрішніх і поведінкових змін;

- сприяння процесу особистісного розвитку, реалізації творчого потенціалу, досягненню оптимального рівня життєдіяльності і відчуття щастя і успіху [1, с. 25].

Нині психологічний тренінг як активний метод групового навчання значно затребуваний у практичній діяльності педагогів та психологів, оскільки, як зазначає А.Г. Грецов, – «це активне навчання за допомогою придбання та осмислення життєвого досвіду, який моделюється в міжособистісній взаємодії в ході ігор та дискусій» [2, с. 3].

С.Д. Дерябо класифікує психологічні тренінги за «чотирма парадигмами, найбільш загальними моделями, що відобра-

жають позиції психолога та учасників тренінгу» [2, с.12]:

1. Тренінг як дресура (в даному виді тренінгу існує чітка задача для учасників – слідувати інструкціям тренера).

2. Тренінг як репетиторство (тренер виступає в ролі репетитора, який надає учасникам необхідні знання та навички, за рахунок яких формуються засоби поведінки).

3. Тренінг як наставництво (в процесі даного виду тренінгу учасникам моделюються спеціальні завдання та вправи).

4. Тренінг як розвиток суб'єктності (даний вид тренінгу орієнтує учасників на динаміку процесу саморозвитку) [3, с. 111].

Психолого-педагогічний тренінг на відміну від індивідуальної форми психокорекційної роботи має низку істотних переваг, зазначених у дослідженні К.Рудестама:

– досвід перебування в спеціально організованих групах може допомогти у вирі-

шенні проблем, що виникають при міжособистісній взаємодії;

– група бачить суспільство в мініатюрі, що відображає в собі весь зовнішній світ і надає реалістичність штучно створюваним відносинам;

– досвід, придбаний у спеціально створеному середовищі, зазвичай переноситься на зовнішній світ;

– можливість отримання зворотного зв'язку та підтримку від інших членів групи, які мають подібні проблеми або досвід;

– у процесі тренінгу в групі усвідомлюється цінність інших людей і потреба в них;

– у тренінговій групі окрема особистість відчуває себе прийнятою іншими, довіряє їм;

– реакції, що виникають і проробляються в контексті групових взаємодій, можуть допомогти у вирішенні міжособистісних конфліктів поза групою;

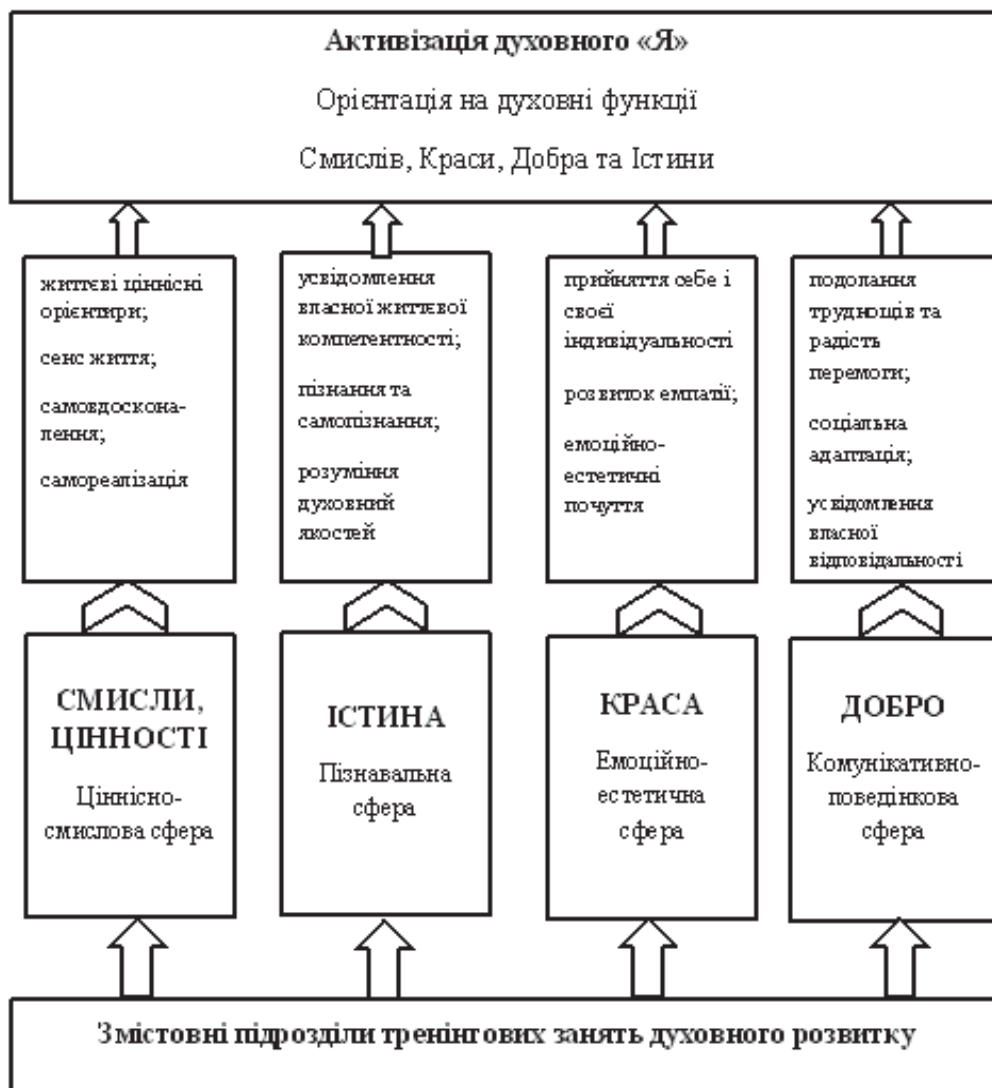

Рис. 1. Змістова програма психолого-педагогічного тренінгу

– у тренінговій групі засвоюються нові навички, учасники експериментують з новими стилями поведінки;

– у групі можна бути не тільки учасником подій, а й глядачем. Спостерігаючи з боку за ходом групових взаємодій, можна ототожнювати себе з активними учасниками і використовувати результати цих спостережень при оцінці власних емоцій і вчинків;

– група може сприяти особистісному зростанню. Особистість неминуче ставиться в становище, що змушує її до самодослідження та інтроспекції;

– кожна спроба саморозкриття учасника групи викликає схвальну реакцію з боку інших її членів, і, відповідно, підвищується самооцінка особистості. [4, с. 6-7; 1, с. 26-27].

Зазначені вище теоретичні зміни життєвого ракурсу підлітків-сиріт, що сприяють їхньому гармонійному розвитку та самореалізації в соціумі, можливе при створенні духовно орієнтованого психолого-педагогічного супроводу.

Таким чином, нами була висунута ідея організації розвиваючого психолого-педагогічного тренінгу «До нових берегів», що сприяв би духовному розвитку підлітків-сиріт в умовах інтернатних закладів опіки.

Отже, тренінгова програма духовного розвитку складалась з чотирьох взаємопов'язаних тематичних блоків (мал. 1).

Тренінгова програма «До нових берегів» призначена для роботи з учасниками підліткового віку (12-14 років), учнів 6-8 класів.

Мета програми викладена у наступних завданнях:

– створення атмосфери довіри, співробітництва та взаєморозуміння;

– усвідомлення унікальності себе та кожної людини;

– розвиток пізнавальної активності про внутрішній світ особистості та її місце в світі;

– усвідомлення та зняття проявів негативних емоційних станів (тривожність, гнів);

– розвиток образного та творчого мислення;

– формування здатності співчувати;

– навчання підлітків застосовувати отримані знання та самостійно приймати правильні рішення;

– формування саморегуляції;

– спонукування до пошуку краси, добра та істини.

Особливість змісту тренінгу полягає в тому, що розвиваючий курс програми являє єдиний ланцюжок взаємопов'язаних підрозділів, представлених за чотирма напрямками: *ціннісно-смисловий (ідеали,*

смисли, цінності), пізнавальний (істина), емоційно-естетичний (краса) та комунікативно-поведінковий (добро).

Завданням першого тематичного блока було формування *ціннісно-смиислової сфери* духовного розвитку підлітків. Цей блок містив вправи, стрижневим завданням яких полягало в аналізі внутрішнього світу особистості, її ідеалів та пріоритетних смислів. Усвідомлення в спрямуванні на самореалізацію та саморозвиток.

Розвиток *пізнавальної сфери* духовності було висвітлено в другому тематичному блоці. На даному етапі тренінгу здійснювалося ознайомлення з морально-духовними принципами. Особливу увагу приділено усвідомленню власної життєвої компетентності, розуміння себе та інших як цілісної та неповторної особистості, розмірковуванню про необхідність розвивати свої пізнавальні та творчі здібності.

Третій тематичний блок був зорієнтований на формування *емоційно-естетичної сфери*. Цей блок реалізовувався набором вправ, за допомогою яких у підлітків формувалися морально-естетичні почуття, сприйняття та вміння їх виражати. Розвивалися здібності до емпатії. Особливу увагу приділено формуванню ціннісного ставлення до себе, інших.

Спрямованість на розвиток *комунікативно-поведінкової сфери* полягало в завданні четвертого тематичного блока. Основним пріоритетом на заняттях було формування відповідальності та внутрішньої позиції активного саморозвитку. Процес усвідомлення духовної категорії добра дозволив учасникам аналізувати та формувати навички соціально-комунікативної взаємодії, вміння оцінювати та контролювати свою поведінку. Розглянемо детальніше зміст тренінгових занять та психологічні особливості розвитку духовності особистості учасників тренінгу.

У даному курсі тренінгової програми «До нових берегів» використаний позитивний підхід у роботі з підлітками, вихованцями інтернатних закладів. Програма створює атмосферу довіри та певних умов для самопізнання підлітком та пізнання інших людей, допомагає учасникам сформулювати та обрати гідні цінності та смисли. Суспільна взаємодія в тренінговому курсі допомагала вихованцям виробити певну систему міркувань (досвід). У ході таких міркувань вони переконувалися, що їм необхідні певні знання, вміння, навички, але без чого точно не обійтися – це без навички завжди радитися зі своєю совістю. Ми були готові до того, що підлітки-сироти, такі недовірливі, і скривджені життям начебто постій-

Таблиця 1

Навчально-тематичний план психолого-педагогічного тренінгу духовного розвитку

№ з/п	Тема заняття (Шляховий лист мандрівника)	Кількість годин
I. Ціннісно-смысловий блок. Ідеали, Цінності, Сенси «Підняти вітрила!»		6
1.1	Знайомство. На безмежному океані життя	1
1.2	Прямий шлях	1
1.3	Спіймай хвилю	1
1.4	Життєвий вибір видатних людей	1,5
1.5	На кого рівнятися	1,5
II. Пізнавальний блок. Істина «Як ти човен назвеш, так він і попливе»		5
2.1	Селфі	1
2.2	Ти оригінал – не стань копією	1
2.3	Лайкни себе	1
2.4	Схоже, що ніхто...	1
2.5	Графіті	1
III. Емоційно-естетичний блок. Краса «Скарби з дна океану»		6
3.1	По безмежному синьому океану	1
3.2	Скарби з дна океану – перлини характеру	1,5
3.3	Хто мій ближній	1,5
3.4	Додай фарб	1
3.5	Море та небо. Висота та глибина	1
IV. Комунікативно-поведінковий блок. Добро «Тримай курс на мрію!»		6
4.1	Плисти за течією?	1
4.2	Маршрут обираєш ти	1
4.3	Найголовніше в житті (добро починається з тебе)	1
4.4	Розв'язуємо «морські вузли» відносин	1,5
4.5	Ти біля штурвалу корабля	1,5

но перевіряли нашу здатність бути з ними чесними. Тому, разом вирушаючи в дорогу (плавання) на пошуки Смыслу, Краси, Добра і Істини, отриманий досвід став для них маяком, життєвим мірилом, путівником.

Стимулювання духовного росту та моральної активності підлітків є ключовою метою даної програми.

Тематичний план тренінгової програми духовного розвитку підлітків-сиріт представлений в табл. 1.

Перший блок «Підняти вітрила!»

У духовному житті підлітка дуже важливо розвивати цілісність сприйняття світу. Тому мета цього блока полягає у висвітленні таких категорій духовності як ідеали, сенси, цінності. Підліткам властиво ототожнювати себе із дорослими, особливо перебуваючи в «стінах» інтернату. Саме через знайомство із світом, досвідом багатьох відомих людей, розмірковуючи над сенсом людського буття, торкаючись питання ідеалів та цінностей, підлітки осмислювали категорії духовності.

Другий блок «Як ти човен назвеш, так він і попливе»

Зміст другого блока полягає у сприянні усвідомлення себе підлітком як цілісної, унікальної особистості, ідентифікації з оточуючими. Тому в даному випадку важливо не стільки накопичення підлітком знань, понять, інформації, скільки в здатності до їх оволодіння та систематизації. Пізнання самого себе, своєї гідності, розкриття потенціалу та визначення власних особистісних можливостей розвитку сприяє вибору в життєвому напрямку підлітків.

Третій блок «Скарби з дна океану»

Цей тематичний блок розкриває емоційно-естетичне сприйняття та відображення свого ставлення до себе, людей. Полягає у здатності сформуванню творчий потенціал, значимість та цінність духовної культури.

Четвертий блок «Тримай курс на мрію»

Даний розділ програми націлений на те, щоб допомогти підліткам визначити належні межі поведінки і спонукати звернутися до засвоєних знань та набувати «духов-

ної сили» щоразу за наявності перешкод на шляху до мети. Головним завданням цього блока є формування моделі відповідальності, потреби в саморозвитку, самореалізації.

Форми та методи роботи.

Розвиток духовної особистості вимагає впровадження таких методичних форм і прийомів, які допомагають моделювати навчальний процес на заняттях відповідно до поставленої мети. Тому червоною ниткою через 20 уроків курсу проходить захоплююча і повчальна історія про знайдену пляшку з незвичайною картою, на якій прокладено шлях до *Нових берегів*. В якості основних засобів навчання використовуються ігри та вправи, використання посильних проектів, міні-творів, тестів, дружніх побажань. Активність учасників стимулюється різними тестовими завданнями, дискусіями, рішеннями різних проблем у взаєминах, роздумами над притчами. Практичні заняття передбачають виконання завдань на вміння сформулювати вивчені поняття, дати пораду чи рекомендацію з проблеми, висловити своє судження, обґрунтувати рішення, дати порівняльну характеристику.

Організація тренінгового заняття

Тренінгові заняття проводяться раз на тиждень (та пропонуємо один раз для перегляду художньої кінострічки, тривалістю 90-120 хвилин). Тривалість заняття – 90 хвилин. Кожне із занять складається з декількох частин:

1. Ритуал привітання (в кругу) (5 хв.).
2. Вправа для розвитку комунікативності (розминка) (5-10 хв.).
3. Рефлексія попереднього заняття (10 хв.).
4. Роз'яснення головної теми заняття (20 хв.).
5. Вправи та ігри, які дозволяють засвоїти основний зміст теми (30 хв.).
6. Рефлексія заняття (10 хв.).

7. Ритуал прощання (5 хв.).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи викладений матеріал, зазначимо, що психолого-педагогічний тренінг є одним з ефективних методів формування та розвитку навиків, що відповідають підлітковому віку. Враховуючи психологічні особливості духовного розвитку підлітків-сиріт, психолого-педагогічний тренінг базувався та реалізовувався на комплексі компонентів, які включають ціннісно-смыслову, пізнавальну, емоційно-естетичну та комунікативно-поведінкову сфери.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо опублікування даного психолого-педагогічного тренінгу «До нових берегів». Значущість та актуальність розвитку духовності у підлітків – вихованців інтернатних закладів опіки зумовлюють необхідність у складанні методичних рекомендацій для практичних психологів та соціальних педагогів щодо застосування даної програми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники: учебное пособие / И.В. Вачков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство «Ось-89», 2001. – 224 с.
2. Грецов А.Г. Тренинг общения для подростков / А.Г. Грецов. – СПб.: Питер, 2006. – 160 с.
3. Дерябо С.Д. Окна в мир тренинга. Методологические основы субъектного подхода к групповой работе: Учебное пособие / С.Д. Дерябо, И.В. Вачков. – СПб.: Речь, 2004. – 272 с.
4. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика / Кьелл Рудестам. – СПб.: Питер Ком, 1998.
5. Фельдштейн Д.И. Психологические особенности развития личности в подростковом возрасте / Д.И. Фельдштейн // Вопросы психологии. – 1988. – № 6. – С. 47–54.
6. Эльконин Д.Б. Психология развития / Д.Б. Эльконин. – М.: Академия, 2008. – 144 с.